

MAGYAR HADTÖRTÉNELMI EMLÉKEK A KÜLFÖLDI MÚZEUMOKBAN.

(Tizedik közlemény.)

XXV. Turin. *Armeria Reale, olasz királyi fegyvergyűjtemény.*

Carlo Alberto király 1833-ban elhatározta, hogy a többi európai fővárosok mintájára egy fegyvertárat alapít, amelyben egyesíti az olasz nemzet és a savoyai királyi ház hadtörténelmi emlékeit.

Az előmunkálatokkal *Seysssel d'Aix Viktor* grófot bízta meg, aki a királyi ház, a hercegek, a kiváló hadvezérek, s a főnemesség régi fegyvereit, a turini és génuai királyi arzenálokban felhalmozott anyagot, valamint az olasz hadsereg összes felszerelési anyagának és a tüzérség ágyúinak modeljeit egybegyűjtötte s kiegészítve azt *Sanquirico Sándor* milanói festő híres régi fegyvergyűjteményével, a fegyvertárnak, a festőtől, aki azt ecsetével díszítette, *Beaumont Galeriának* nevezett rotundájában felállította s ő neveztetett ki 1837-ben az *Ameria Reale* első igazgatójává is. Midőn pedig 1839-ben sikerült a királynak a gróf *Martimengo* családnak bresciai palotájában őrzött régi családi fegyvergyűjteményét megszerezni, amelyben a milanói és bresciai világhírű fegyverműves mesterek és fegyverkovácsok¹ középkori és renaissance-kori legszebb művei foglaltattak, ezzel a turini fegyvertár valóban elsőrangú királyi fegyvergyűjteménnyé lett, amelyet azután *Carlo Alberto* után *Viktor Emánuel és II. Umberto* király, a tábornoki kar, a főnemesség s maga az olasz nemzet is ajándékaival folytonosan gyarapított.

¹ *Angelucci Angelo*: Catalogo della Armeria Reale. Torino. 1890, n. 8-r. Képekkel, 609 l. *Bertoletti A.*: Artisti Lombardia. Róma. Milánó, 1881. *U. a.* Artisti di Mantova, 1885. *Angelucci Angelo*: Arti ed Artisti in Piemonte. Rivista di Italiana, 1868. *Vasari G.*: Le vite de piu eccellenti Pittori. Edit. Milano, 1880. *Semper H.*: Donatello, seine Zeit und Schule. Wien, 1875. *Morigio P.*: Historia dell Antichita di Milano. Venezia, 1592. *Angelucci Angelo*: Documenti inediti. Torino, 1869. *Wendelin Boehheim*: Meister der Waffenschmiedekunst vom XIV. bis ins. XVIII. Jahrhundert. Berlin, 1897. *U. a.*: Werke Mailändischer Waffenschmiede. Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen Wien. Bd. IX.

A gyűjtemény tudományos rendszere, rendezése s felállítási módszere, mint a legtöbb ezen kori európai gyűjteményé, a párizsi tüzéségi múzeum mintájára készült.

Az egész múzeum három főcsoportra oszlik. Az I.-ben vannak az őskori, tehát a kő-, bronz- és vaskorszaki, valamint az antik római fegyverek. Ezek között különösen feltűnnek a remek etruszk és római bronzsisakok.

A II. főcsoportba vannak, 13 alcsoportba sorozva, az összes középkor- és újkori fegyverek; míg a III. főcsoportot a hadi lobogók, a tüzéségi és egyéb modellek s vegyes tárgyak képezik, végül pedig három sorozathat a három legutóbbi uralkodó házi és hadi emlékei vannak kiállítva.

A fegyvertárnak kétségtelenül legbecsesebb része a B. csoport, melyben 50 teljes vértézetet találunk, részben a lóvérttel együtt s amelyek a XV. századtól a XVIII. századig terjedő időből valók s van közöttük több gyönyörű gótikus páncél is. Ebben a sorozatban kiválik *Ascanio Maria Sforza Visconti* bíbornok milánói munkájú teljes lemezpáncélja a lóvérttel együtt a XV. század végéről, *Emanuele Filiberto* herceg lovagi vértézte a XVI. század második feléből, *Negrolì Giovanni Paolo* milánói mester munkája, a 19. számú tökéletes csúcsívesformájú s páratlan szép fenntartású teljes vértézet a XV. század második feléből, *Francesco Martinengo Colleoni*nak, *Malpaga grófjának*, *Emanuele Filiberto* hadvezérének a XVI. század második feléből való művészi díszítményekkel borított vértézte, *Lynar grófjának*, *Rocco Guerrininek* hasonló díszes tornavértézte, *I. Carlo Emanuel*nek feketére futtatott egész páncélja s *Emanuele Filiberto* hercegnek a XVII. század elején *Orazio Calino* bresciai fegyverműves által készített vértézte.

A C. alcsoportban 280 félvértézet, mell- és hátvért és egyéb vértérszlet van kiállítva. Ezek között ismét elsősorban válik ki a gróf *Martinengo*-féle fegyvertárból származó s *I. Antonio* tulajdonát képezett antik félvértézet, a XVI. századból. Régi római vértézet mintájára készült mesteri munka, továbbá egy díszvértézet a XVI. század második feléből, melynek sisakja frigiai sapka formájára készült, *III. Carlo Emanuele* és *III. Vittorio Amadeo* mellvértje s *Pietro Antonio Martinengo* díszmellvértje.

A D. alcsoportban lóvértérszletek és sarkantyúsorozatok vannak, míg az E. alcsoport a védőfegyverek közül a sisakokat mutatja be a XIII. századtól kezdve. A 157 sisak között az olasz renaissance művészet legszebb vasmunkái láthatók. Az F. alcsoportban 130 pajzs van, jobbára szintén nagyértékű művészi munka. Mindannvi közül kiemelkedik *V. Károly császár* pajzsa, az olasz művészet aranyszázadából. Remek

történelmi tárgyú domborművei és mesteri vésnöki munkái miatt némelyek *Benvenuto Cellininek* tulajdonították, míg újabban kimutatták, hogy a *Negrolí*-testvérek, milánói fegyverművesek készítették, akik különben is rendszeren dolgoztak a császárnak.

A szálfegyverek közül a G. alcsoportban találjuk a XII. századtól kezdve a pallosokat, egyenes kardokat, a spanyol és olasz törkardokat és szablyákat, összesen 375 darabot. A H. alcsoportban 239 kurtafegyver, török kések, jatagánok és handzsárok, az I. csoportban fokosok, harci fejszék, buzogányok, 128 darab, a J. sorozatban a szálfegyverek közül 435 dárdá, lándzsa, alabárd, couse, partizán, nyárs és sponton. az L. alcsoportban golyóvetők, kéz- és számszerijak, 125 db. található, míg az M. sorozat 149 darab fegyverrel a tűzilőfegyverek, a puskák fejlődését tünteti fel s ezzel kapcsolatban az N-betűs csoportban a kézi lőfegyverek másik főfaja, a pisztolyok, lőpor- és tölténytartók, puskatámvillák és szuronyok szerepelnek 208 számmal.

Az *Armeria Reale* magyar hadtörténelmi vonatkozású emlékei a következők:

1. *Gyalogsági állópajzs*, fából, hosszúkás, fölül lekerekített négyzetalakkal, közepén kiemelkedő háromszögletű széles bordával, amely felső végén kiugró csúcsos orrt képez. A pajzs fölülete durva vászonnal van kívül bevonva, belül pedig erős bőr fedí. A külső felület temperafestékekkel van bevonva, melyen a pajzs közepén ezüst alapon, ennek felső részében stilizált felhők között egy gótikus vértbe öltözött vitéz halad jobbra, baljában háromszögletű lobogót, melyen a sugárzó felkelő nap látszik s jobbában címerpaizsot tartva. A vértés alatt egy harántszalagon rozetták által elválasztott minusculás felirat, ez alatt pedig W. monogramm van festve. A pajzs szélén 5 cm széles mondatszalg fut körül, szintén minusculás fölirattal. A lovag által tartott címerpaizs vörös mezejében három aranycsőrű és lábú ezüsthattyú áll. Ez a *Schwanen* német és a *Downin* lengyel nemesi család címere. A feliratok csehnyelvűek s Cseh- és Lengyelország védszentjéhez, Szent Vencelhez intézett könyörgések. A hosszúkás alakú pajzs belső oldalán erős szíjból fonott keresztalakú fogantyú van alkalmazva. Magassága 1 m 18 cm, szélessége 63 cm. Súlya 10 kiló. E pajzsot 1843-ban Frigyes porosz herceg ajándékozta Carlo Albertónak és így került az a turini királyi fegyvergyűjteménybe.

Bátran tekinthetjük e pajzsot Mátyás király fekete serege gyalogsága pajzsának. A fekete sereg tudvalevőleg túlnyomólag cseh és lengyel zsoldosokból állott, kiknek egyelőre megtagyta fegyverzetüket, tisztjeiket, sőt vezénynyelvüket is.

Az állópajzs ezen formáját tehát a csehek hozták divátba nálunk. A német császárral folytatott háborúknban azután könnyen kerülhetett, mint hadizsákmány, pajzsunk Németországba s utóbb a porosz királyi gyűjteménybe.

Mátyás király testőrségének tökéletesen hasonló, de a hollós Hunyady és Magyarország címerével díszített pajzsai vannak a Bécs városi történelmi és a Magyar Nemzeti Múzeumban.²

2. *Félvért*, nehéz síma vasból. Áll mell- és hátvértből. Az előbbinek közepén kissé kiemelkedő borda látszik, amelyen vésett lombdíszítés fut végig, a jobboldalon pedig stíriai Mária-Cellben látható Mária képe a gyermek Jézussal s körülötte angyalok vannak bevésve. A hátvért síma közepén vésett lombdíszítéssel. A hátvértet két zöld bársonnyal borított és ezüst paszománttal szegélyezett vállszíjjal és egy ugyanolyan mellszíjjal lehet a mellvérthez kapcsolni. A vértet használatbavételük előtt mindig megpróbálták, hogy a golyólövés nem megy-e rajtuk keresztül. A mellvérten elől két ilyen golyópróba horpadása látszik. A vért magassága 41 cm, átmérője 31 cm, súlya 12 kg és 700 g.

E félvért *Savojai Eugén hercegé* volt, akinek Magyarország a török járom alóli felszabadítása szempontjából nagyon sokat köszön, miért is fegyverei, amelyeket a hős herceg a magyarországi török háborúknban viselt, méltán sorozhatók a magyar hadtörténelmi emlékek közé.³

3. *Pisztoly*. (Egy pár.) Előreesapó kovács szerkezettel, hengerded felső részén laposra csiszolt és kékre fúttatott csővel, mely célgömbbel és irányzékkal van ellátva. A cső löporakmárja felett hosszúkás négyzetben COMA aranyozott bélyeg van beütve, míg a vésett díszítésű ágyazat előrésze vésett és aranyozott sárgarézfoglalványokkal felszerelt. A mérsékeltén hajlott tusa hasonló mívű tusaborítóval bír, nyakán pedig *Savojai Eugén herceg* címerét látjuk, az aranygyapjas rendjellel körítve. A szerszámlemen a fegyverkovács neve: *Felix Meier in Wien* van bevésve. A cső hossza 37 cm, ürátmérője 16 mm, súlya 1 kiló 200 gramm.⁴

Ezenkívül még két pár pisztolyát őriz e fegyvermúzeum a hős hercegnek. Az egyik damaszkessövű, arannyal bevért

² *Angelucci A.*: Catalogo Serie F. 1. 199 l. és *Dr. Szendrei János*: Magyar hadtörténelmi emlékek, 1896. 176 l. Képpel.

³ *Angelucci A.*: Catalogo. Serie C. 38. bis Serie B. 11., továbbá: *Reale Armeria di Torino*. Venezia, 1880. Folió. 23. tábla és *Szendrei i. m.* 420. l. Képpel.

⁴ *Catalogo*. Serie N. 57. 58. *Szendrei i. m.* 420. l.

arabs feliratú s niellóval díszített ezüstveretű keleti munka, a másik pedig francia munka.⁵

4. *Törkard*. Markolata aranyozott és vésett bronzdíszítményekkel. Hossza 91 cm. Szintén *Savojai Jenő herceg* fegyverzetéhez tartozik.⁶

5. *Kengyel* (egy pár), vésetekkel és ezüstözéssel díszítve. Magyar forma. Ugyancsak a hős herceg felszereléséhez tartozott.⁷

6. *Mellvért*, mely középen kiemelkedő éllel bír. Rajta vésett és aranyozott díszítmények, Gabriel arkangyal, török fegyvertrófea, középen sugaraktól körülveve, hármashalmú Magyarországi címerének kettős keresztje s alatta: IN HOC SIGNO VINCES felirat van bevésve. A hármashalomból kiemelkedő kettős kereszt és ez a felirat XVIII. és XIX. századi magyar huszárszablyákon gyakori.⁸ A XVII. század végéről.

7. *Magyar rohamsisak*. Fényezett csiszolt vasból. A sisaksapka félgömbalakú, síma, míg a széleit két cm széles domborúan kivésott lombdísz ékíti. Hasonló díszszalag fut végig a sisaksapka közepén, az ellenző és rákfarkas nyakvért, valamint a halántékvértek szélén is. Az orrvédő háromszög alakú lemezben végződik. A belül bőrrel bélelt halántékvérteken egy-egy kis bojtban végződő kötőzsinór lóg le. Magassága 13 cm, átmérője 22 cm, súlya 3 kiló. XVII. század.⁹

8. *Magyar rohamsisak*. Kékre futtatott vasból, félgömbalakú sisaksapkával, amely aranyozott rozettákkal és gömbölyűfejú szegekkel van díszítve. A rákfarkas nyakvért széles, oldalt kiterjedt négy lemezből áll. Az orrvédő vas, amely mozgatható és csavarral rögzíthető, alul háromszögű lemezt képez, amely fölül kikanyarított. A sisakormon esztergályozott acélgömb szolgál díszül, hátsó részén pedig 5 cm magas forgótartóhüvely van megerősítve. A halántékvértek közepe kiemelkedő háromszöget képez, amely sárgarézfejú szegekkel kivért. Magassága 13 cm, átmérője 22 cm, súlya 3 kiló. XVIII. század eleje.¹⁰

9. *Magyar rohamsisak*. Csiszolt vaslemezből kovácsolva. A sisaksapka kevésbé kicsúcsosodik és tizenhatbordájú kúpszeletre oszlik. A bordák köze csatornát képez. A sisak tetejét sokágú aranyozott csillag és turbánalakú gomb díszíti, míg

⁵ *Catalog*. Serie N. 59, 60, 61, 62.

⁶ *U. o.* Serie N. 211.

⁷ *U. o.* Serie D. 93, 94.

⁸ *U. o.* Serie C. 88.

⁹ *Catalog*. Serie E. 121. és *Szendrei* i. m. 419. l. Képpel.

¹⁰ *U. o.* Serie E. 119. és *Szendrei* i. m. 423. l. Képpel. Valamint *Reale Armeria* di Torino. Venezia, 1880. Folió. 36. Tábla.

alapján egy kidomborodó keskeny szalagon gömbösféjű szögek vannak beverve. A 9 cm széles ellenző két lemezből van összegegezve, úgyszintén a nyakvért is. Az orrvédő 22 cm keskeny, hosszú vaslemez, amely alsó végén aranyozott stilizált liliomot képez. Magassága 16 cm, átmérője 19 cm, súlya 1 kiló 600 gramm.¹¹

10. *Magyar rohamsisak.* Fényezett síma vasból. A sisaksapka tizenhat kúpszeletre osztott félgömböt képez, amely két darabból van összeszegecselve. A kissé hajlott orrvédóvas alsó része két fölfeléálló félkört képez. A félkör alakú rákfarkas nyakvért egészen az ellenzőig terjed és a három trapez alakú halántékvértlemezt részben befödi. A halántékvértlemezek álladzószíjjal vannak öszekötve. A sisaksapka kúpszeleteinek alapját tojásdad alakú dudorok díszítik. Magassága 14,5 cm, átmérője 20 cm, súlya 1 kiló 700 gramm. XVII. század vége.¹²

A magyar rohamsisaknak ez a négy típusa tulajdonképen a XVI. századi keleti formájú Zrinyi-sisakból fejlődött ki a török háborúk alatt s nálunk a horvát karabélyosok használták, mint azt már az összes ilyen sisaktípusok felsorolása mellett, ezek leggazdagabb tárházának, a gráci Landeszeighausnak ismertetésénél láttuk.

Tőlünk vették a XVII. századtól kezdve a XVIII. század végéig az összes európai nemzetek dragonyosai a magyar rohamsisakot éppúgy, mint a huszárságot. Nemesac I. Lipót alatt az osztrák dragonyosok, hanem 1643-ban XIV. Lajos karabélyosai és általában a francia dragonyoseredek is. És mindamellettt külföldi gyűjtemények katalógusai erről semmit sem tudnak, vagy csak hallgatnak róla.

11. *Szablya.* (2 darab.) A XVIII. századi osztrák és magyar lovasság több ezredének felszereléséhez tartozott. A 96 cm hosszú penge egyik oldalán egy osztrák dragonyos lovas alakja, a másikon az osztrák címer s a következő feliratok vannak bevésve: *Vivat Carolas Sechstus* (így) és *Vivat Printz Eugénius*. Markolata és verete aranyozott réz.¹³

12. *Szablya.* Pengéjén az osztrák címer és a császári korona alatt M. T. és C. F. betűk: *Maria Theresia—Caröli Filia* van bevésve.¹⁴

13. *Zászló.* Háromszínű. Az önkéntes magyar gyalogságé volt. Rajta a Szent István koronájával fedett magyar címer.¹⁵

14. *Lovaszászló.* Háromszínű. Az Olaszország mellett har-

¹¹ *Catalog.* Serie E. 122. és *Szendrei* i. m. 424. l. Képpel.

¹² *U. o.* Serie E. 123. és *Szendrei* i. m. 425. l. Képpel.

¹³ *U. o.* Serie G. 155. és 275.

¹⁴ *Catalog.* Serie H. 35.

¹⁵ *U. o.* Serie O. 171.

colt önkéntes magyar lovasságé volt. Egyik oldalára a magyar, a másikra a savojai címer van arany- és ezüstdíszítmények között reáfestve.¹⁶

15. *Lóvértzet*. Csiszolt vaslemezekből vert, vésett és aranyozott munka, valamely XVI. század második felében élt neves bresciai fegyverművesmester műve. A ló nyakát sodronypáncél fedi, hátán alacsonykápájú és támlájú magyar nyereg van, melyről papucos török kengyel lóg alá, melynek oldalait bevéssett perzsa stílusú díszítmények ékítik. Erre, valamint az összes e gyűjteményben levő hasonló kegyelekre azt mondja a leíró katalógus, hogy „magyar nyereg“, *staffa ungheresea*. Az egész vértzet *Martinengo Girolamo* gróf tulajdona volt.¹⁷

16. *Kengyelek*. (Három pár és három fél.) Vasból, részben aranyozott rézből. Mindannyit „*staffe all'ungherese*“-nek mondja a leíró katalógus. Egy példány leírását következőkben adjuk: Lapos négyszögletes talpú, úgynevezett papucos kengyel (sim-rikab). Talpallóját, Salamon-pecsétjét ábrázoló (műhiir-i szülejmán), áttörtmívű díszítmény ékíti. Szárai háromszögalakúak. E száruk oldalai vékony, keskeny párkánnyal bírnak s rajtuk nyole kis lyuk van átütve, jelölül annak, hogy a kengyel szárainak eme mélyebb részeibe valami díszes vésett, arany, ezüst vagy zománcos lemez lehetett beerősítve. A szíj számára lapos, kerülékalakú füllel van ellátva. A XVI. és XVII. századból.¹⁸

A széles, négyszögletű, lapos talpallójú kengyelek magyarízátukat a perzsa-tatár-török szélestalpú papucosok használatában s másrészt a keleti lovas haremodorban lelik, amelyben a kengyelben felállva harcolnak.

Az, hogy ezeket a kengyeleket egyes nyugati népek magyarnak tartották, abban leli magyarízátát, hogy a törökkel való négyszázados harci érintkezés alatt egyrészt sok fegyverformát átvett azoktól, másrészt sok fegyvert és felszerelést is zsákmányolt, úgyhogy a XVI. és XVII. században Magyarország és Erdély főurainak díszfegyverei és különösen lószerszámai és nyergei perzsa és török eredetűek voltak s a kardban is a damaszkuszi szablyapenge volt a legmegbecsültebb.

De emellett saját ősi haremodorát és fegyverzetét, felszerelését és ruházatát is híven megőrizte a magyar. Így a kengyelben is megtartotta az ősi formát a honfoglalás korától

¹⁶ U. o. Serie O. 173.

¹⁷ U. o. Serie B. 3. Két képpel.

¹⁸ U. o. Serie D. 98—102, 103—104, 105—106, 97, 106, 107. és Szendrei i. m. 254. l. Képpel.

a mai napig. *A magyar kengyel tehát nem az, aminőnek az Armeria Reale bemutatja, hanem az a körte- s később gömbölyödő alakú keskeny talpallós, könnyű forma, amelyeneket már a honfoglaláskori lovassírokban, a kecskeméti, szegedi, törteli, székesfehérvári honfoglaláskori, majd a salamoni, győri, nagyécsi, hódmezővásárhelyi árpádkori leletekben találunk s amelyeneket használt a XV—XVII. századi könnyű magyar lobogós kopjás lovasság, majd mindvégig a huszárság a mai napig, s amilyen kengyellel repül versenyt a széllel az alföldi esikós ma is.*

Van még az Armeria Realénak egy teljes lovasvértézete, mely némileg érintkezik a mi művészetünk multjával. Ez *Emanuele Filibertónak* hadi vértje és *Giovan Paolo Negrolí* hírneves XVI. századi milánói fegyvermívesmester munkája.

Ez az egész vértézet a sisaktól kezdve a lábvértig s a ló homlokvértjétől a kengyeléig mesterre valló munkájú díszítményekkel van borítva. Ezeknek motívumai, különösen a mellvértén a legtisztább formák s a magyar vitézkötésminták hasonmásai. Ilyen díszítményeket rajzolt ötvösök számára *Leonardo da Vinci*, miért is azok megteremtőjének némely írók őt tartják. Más helyen már bebizonyítottam, hogy azokat *Dürer* Albert alkalmazta, illetőleg vette át atyja ötvös mintakönyvéből, aki viszont származási helyén a békésmegyei Ajtósön, melytől nevét is (Thürer) vette, és Gyulán másolta a népies magyar vitézkötésről. Magyar ember, aki reátekint az Armeria Reale e vértézetére, lehetetlen, hogy azonnal fel ne ismerje a mi nemzeti stílusú díszítményeinket.

A turini olasz királyi fegyvergyűjteménynek *Savojai Eugén* hercegre vonatkozó s általában magyar hadtörténelmi vonatkozású itt ismertetett emlékei legnagyobb része, összesen 23 darab, ki volt állítva az 1896-i ezredéves országos kiállításán Budapesten.

Dr. Szendrei János.